

selv et bevis for, at der forekommer mellemtrin mellem de oprindelige matricer og de endelige galvanoer. Og da de to sæt undertyper forekommer uden enkle fordelingstal som 1:1, 1:2 eller 2:1 tyder det på et stort antal matriceenheder som udgangspunkt for galvanofremstillingen efter '90 serien.

3) den sjældne forekomst af rammematricetyperne 5G og 5H er igen et indicium for et stort antal matriceenheder, brugt som udgangspunkt for galvanofremstillingen efter at disse to matricetyper dukker op fra og med '92 serien.

Lidt om aftryksmaterialer

Som det fremgår af D.A. Drombergs artikel om »H.H. Thieles Bogtrykkeri omkring år 1875» i NFT nr. 3/1978, brugte man bly som aftryksmateriale ved den oprindelige fremstilling af matricerne til 1875-udgaven af de tofarvede mærker. Bly er et udmærket aftryksmateriale, men på grund af metallets hårdhed kræves hertil patricer af stål. Af Drombergs artikel fremgår det ligeledes, at det normalt benyttede aftryksmateriale i 1875 var guttaperka, når der skulle tages aftryk af kobberpatricer.

Drombergs artikel er baseret på optegnelser af den finske myntverksdirektør A.F. Soldam fra et gæste- og studiebesøg hos Thiele i foråret 1874 samt på et brev fra Thiele til Soldam i foråret 1875 i forbindelse med Thieles senere leverancer af galvanoer til trykning af de finske frimærker af 1875-udgaven.

Som anført i Jørgen Sjønnungs artikel i NFT nr. 3/1992 om »Centraltrykkeriets galvanoplastik

1885/86» fornyede man på Centraltrykkeriet i Norge den galvanoplastiske proces, blandt andet ved at indføre en asfalt/voksblending som matricemateriale ved fremstillingen af de norske posthornsmærker.

Da der foregik en ret åben erfaringsudveksling - ikke bare som nævnt mellem frimærketrykkerierne i Danmark og Finland, men også mellem Danmark og Norge, kan det ikke udelukkes, at Thiele ligeledes indførte nyt aftryksmateriale, baseret på voks eller asfalt/voksblending i midten af 80'erne, og de fordele, et sådant skift indebar i form af størrelsesstabile aftryk, kan have været den direkte årsag til at man er begyndt at fremstille galvanoer med andre galvanoer som patricer.

Det kan i hvert fald konstateres, at man ikke kan have brugt guttaperka til den beskrevne fremstilling af matricer ud fra færdige galvanoer. På grund af guttaperkaens sammentrækning ved afkølingen skulle ovalgalvanoerne med ovalmatricetype 6 i ovalserie 13 i så fald være omkring 0,4 mm mindre end de tilsvarende ovaler i ovalserie 11, og på tilsvarende måde skulle de afledte rammer med rammematricetype 5E i A grp. 1-6 serien være omkring 0,4 mm mindre end rammen i position B67 af '90 serien, og dette er ikke tilfældet. Målt som et vejet gennemsnit af mange mærker, synes de afledte galvanoer i begge tilfælde nærmest at være 0,1 mm større end de galvanoer, hvorfra de er afledt - en forskel, der på trods af mange målinger, ligger omkring usikkerheden på målingen.

Til sidst en tak til Erik Jensen, Postmuseet for den sædvanlige, store imødekommenhed ved adgangen til at studere museets helark.

Centraltrykkeriets galvanoplastik 1885/86 – Fældnings- og graveringstyper

af Jørgen Sjønnung

Fortsat

I min fortsatte artikelserie om Centraltrykkeriets galvanoplastik i 1885/86 (se 1992 side 100-111 og 165-175, samt 1993 side 13-27) beskrives på de følgende sider posthornfrimærkets fældnings- og graveringstyper for 3 øre (NK 51 I), 1 øre (NK 49 I), 10 øre (NK 53 II), 20 øre (NK 54 I), samt 5 øre (NK 52 I) i diagrammer over fremstillingen af galvanoer og opbygning i trykforme med til-

hørende illustrationer. I tilslutning hertil vises 5 øres helsager (NH 30 I og II) samt 10 øres helsager (NH 31 II), hvortil Centraltrykkeriet efterfølgende i 1886/87 fældede over samme patricer, som benyttedes til tilvirkning af de i 1885/86 fremstillede 5 øres og 10 øres frimærker (NK 52 I og NK 53 II).

cetype i en senere serie, er det et naturligt spørgsmål at rejse, om lignende tilfælde kendes inden for de tofarvede iøvrigt.

Et overbevisende eksempel - denne gang inden for ovalgalvanoerne - skal fremlægges her, nemlig ovalmatricetype 6 i 4 øre tofarvet, der præsenteredes som ny matricetype i min artikel i NFT nr. 2/1989 om ovalfejl i 13. ovalserie af 4 øre tofarvet. I artiklen redegøres for forekomsten op til 6 gange i dobbeltarket inden for trykkene 46 til 49. I omtalen af matricetypen anføres det, at typen kendes i ovalserier før 13. ovalserie, men ikke i senere ovalserier. Det kan præciseres, at typen forekommer i 11. ovalserie, men kun en enkelt gang i dobbeltarket inden for de enkelte tryk. Kendetegnet må således nærmest beskrives som en ovalfejl i 11. ovalserie, der først i 13. ovalserie går hen og bliver en ovalmatricetype. For interesserede skal forekomsten angives i den udstrækning, jeg kender den:

Tryk	Position/RM
28	B20
29	B29/4P
31	A16/4E
32	A7
34	A48
35	B69
36	A39/4H
37	B94/4F
38	A16

Ovalmatricetype 6 forekommer ikke i den mellemiggende ovalserie 12, hverken som ovalfejl eller som matricetype.

Brug af færdige galvanoer til patricefremstilling

Som antydning i det foregående, synes den mest nærliggende forklaring på, at enkeltstående fejl i en serie bliver til matricetyper i senere serier, at man har benyttet færdige galvanoer fra en serie som udgangspunkt for fremstilling af matricer, benyttet til den videre produktion af galvanoer til senere serier.

Dette kan tages som bevis for, at man fra midten af 80'erne føler, at man behersker teknikken omkring aftryksfremstilling og de galvaniske processer så godt, at man ikke mere af kvalitets-hensyn finder det nødvendigt at fremstille galvanoerne direkte fra matricer, lavet ud fra urstemp-let. I stedet benytter man frisk fremstillede galvanoer til matricefremstilling, enten fordi de oprindelige patricer er beskadigede, eller fordi man

ønsker at udvide antallet af de patricer, der er til rådighed for galvanofremstillingen.

Fremstilling af gruppematricer ved at tage aftryk af færdigmonterede galvanoer, sammenholdt i en minispændramme, forekommer også umiddelbart som en lettelse i arbejdsgangen sammenholdt med den traditionelle fremstillingsproces.

For at vende tilbage til ovalmatricetype 6, synes der at være fremstillet en ovalpatriceenhed af færdigmonterede galvanoer, hvori ovalmatricetype 6 indgår som ovalfejl. Herover tages der 6 aftryk, som bliver udgangspunkt for fremstilling af ovalgalvanoer til ovalserie 13, således at ovalfejlen i ovalserie 11 nu bliver en ovalmatricetype forekommende 6 gange i dobbeltarket i ovalserie 13. Det er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at den pågældende patriceenhed har omfattet 35-40 ovaler, der ved seksdobling har givet de nødvendige godt 200 ovalgalvanoer, som skal bruges til en ovalserie. Der ser nemlig ud til at have været benyttet *mindst* en yderligere patriceenhed som udgangspunkt for galvanofremstillingen til ovalserie 13, idet den markante ovalfejl, dråbe på 4-tallet (se artiklen: »Gengangere og dobbeltgængere« af Michael Lerche Nielsen i NFT nr. 4/1990) er overført én gang fra ovalserie 11 til ovalserie 13.

På tilsvarende måde synes man at have udtaget 10 rammegalvanoer fra '90 serien, der er benyttet som en patriceenhed til fremstilling af galvanoerne til A grp. 1-6 serien. Herved er rammematricetype 5E, der hidtil må bebragtes som rammefejl med senere position B67 i '90 serien, mangfoldiggjort på linie med de øvrige matricetyper, der tilfældigvis indgår blandt den udvalgte patriceenhed, og er nu blevet en ny rammematricetype. Den fremsatte teori forklarer ikke alene fænomenet gengangere og dobbeltgængere; men kun brugen af et stort antal patricemærkebilleder for rammer og de hyppigst anvendte ovaler kan forklare nogle forhold, som kan iagttages gennem trykningen af de tofarvede mærker, nemlig:

1) mens '90 serien, der indleder hovedgruppe 5 serierne, har en klar idealfordeling, svarende til fremstilling af rammerne ud fra en matriceenhed med 10 mærkebilleder, viser senere serier ikke samme klare opbygning ud fra en matriceenhed med ret få mærkebilleder, idet der er skæve forhold mellem de enkelte matricetyper. Noget tilsvarende ses allerede i slutningen af hovedgruppe 4, samt i de samtidige ovalserier af 4 og 8 øres mærker.

2) den sideløbende forekomst af rammematricetyperne 5D og 5D₁ samt af 5B og 5B₁ er i sig